

En fyrmästardotters hågkomster

Del 1

KRISTINA WINSTÉN

När min far började jobba som fyrmästare på Valsörarna år 1953, hade jag just gått ut två klasser i Renlunds folkskola i Gamlakarleby. Min yngre syster Elisabeth gick också där första klassen; fortsättningen på vår skolgång blev sen mycket omväxlande.

Vår yngsta syster Anne var två år gammal och hade tidigare flyttat till Valsörarna med mamma och pappa, samtidigt som våra möbler och allt annat bohag hade förts ut. I början av juni 1953 var hela vår familj samlad i fyrpersonalens bostadsbyggnad intill fyren. Jag hade då fyllt nio och Elisabeth var sju år gammal, hon fyllde åtta på hösten.

Vi bodde i gavellägenheten mot öster, den som möter när man kommer gående från Ebbskär. Vi hade tre rum till förfogande: kök/vardagsrum, sovrum samt ett kontorsrum för pappa som var fyrmästare och chef. De övriga fyrvaktarfamiljerna: Nykvist, Södergård och Karlsson, hade ett rum och kök till förfogande. Varje lägenhet hade också sina egna vindsutrymmen; vårt låg i ändan av huset och hade ett gavelfönster. Här uppe sov vi barn under sommaren, och det kändes befriande föräldrafritt!

Utanför trädgårdsstaketet hade vi vår lekpark, med en brädgunga för två, samt vanliga gungor och en sandlåda, vilka pappa byggde. En röd lekstuga fanns där från förut. Den kallades för ”Annes lekstuga”. Blev det bråk, körde pappa ut Elisabeth och mig. Han ansåg att stora flickor inte behövde någon lekstuga. ”Ni ska lära er ro och fiska!”

Då vi kom till Valsörarna visade pappa nyckeln till fyrens dörr som hängde på en spik i vår farstu. Sen sade han strängt åt oss barn: ”Den nyckeln hänger på SIN plats där och INGEN annan än fyrpersonalen får ta den därifrån, om någon av er tar



Fyrpersonalens bostadsbyggnad sedd från fyren 2008. Foto: Tuija Warén.

den blir det stryk på bara rumpan! Är det förstått?” Javisst förstod vi! Vi fick inte gå ensam upp i fyren. En gång gjorde vi det ändå. Jag tror det var andra sommaren som jag och Elisabeth kom på att vi skulle klättra upp i fyren. Vi tog naturligtvis treåriga Anne med, hon var ju alltid med oss annars också. När vi sprang runt lägsta balkongen, som är den glesaste, stod pappa ett tu tre där och kommenderade oss ner. Han hade blivit förskräckt då han stod på gården och såg sina tre ungar springa runt uppe på balkongen! Han vågade inte ropa då han tänkte att vi skulle ha blivit så skrämda att vi skulle ha ramlat ner. Han tog Anne under armen, kommenderade oss ner, och hemma fick vi stora ordentligt med ”risbastu”. Sen sade han: ”Nu får ni gå upp i fyren så mycket som baken håller!” Jag svarade: ”Min bak håller nog!” Men inte gjorde vi om det äventyret.

Under första sommaren byggde pappa en roddbåt i faner, som fyrvaktarna var bestörta över – faner!?! Den hade flat botten med köl på mitten och aktern var tvär. Den hade en bänk i fören, en i mitten och en akterbänk som var bredare. Klykor för åror fanns för både fram- och mittbänken; båten var lätt att ro.

En söndag tog pappa ut Elisabeth och mig för roddövning. Jag rodde i mitten,

Elisabeth i fören. Vi rodde ut från Lillviken och svängde till höger in i viken bredvid. Där lade pappa näten tvärs över mynningen och vi rodde till vikens strand. Pappa steg upp på baktoften med en åra (han hade snickrat till årorna också). Han kommanderade oss att ro ut mot mynningen.

Vi rodde och han slog med flatan av åran på vattnet, för att skrämma fiskarna från stranden till näten i mynningen. En bit från stranden skulle vi ro med högra åran och sen skulle vi svänga mot mynningen. Sen skulle vi ro med vänstra åran och så fortsatte vi att öva.

Efter en stund stötte vi på en sten och pappa föll i plurret! Vattnet räckte honom till midjan. Han steg upp på stenen och klev ombord utan ett ord. Vi vågade inte heller säga något, jag tänkte att det var ju han som borde ha sett stenen. Han bara satte sig ner, vred vattnet ur kläderna och konstaterade: ”Nu blev nog fiskarna rädda. Vi tar upp näten.” Det gjorde vi och rodde sen tillbaka till Lillviksbryggan.

Pappa plockade fiskarna ur nätet, och så gick vi hem. På gården stod fyrvaktarna och tittade. Pappas kläder var ju våta. Jag minns inte om de hann säga något innan pappa konstaterade: ”Såhär går det för söndagsfiskare.” Och så skrattade vi allihop.

Ibland rodde Elisabeth och jag tillsammans för att titta hur måsungarna växte till sig i sina bon som fanns på alla stora stenar. Måsföräldrarna kunde nog vara lite irriterade om vi kom för nära, men de blev nog ganska vana vid oss då vi var lugna och bara tittade.

Och ibland, vid vackert väder, tyckte jag om att ro ut till vikmynningen och sjunga högt, sånger som jag hade lärt mej i skolan. Det kändes högtidligt.

Pappa köpte några egna nät i Björköby. De hade olika stora öglor, beroende på vilken fisksort man ville fånga. Höjden på näten varierade också efter vattendjupet. Dessutom skulle man veta *när* man kunde få olika sorters fisk. Jag behövde ju inte veta det, då jag bara skulle ro.

Sumpen var förvaringsstället för levande fångad fisk. Alla hade sin egen sump. På botten av sumpen placerades stenar för att den skulle hållas under vattenytan.



Fyrmästare Lars Olof 'Olle' Winstén (1921–1993). Foto: Winsténs familjearkiv.



Här lär pappa Elisabeth rensa abborre. Han använder sumpen som rensbord. Bakom ligger roddbåten som man kunde låna när nät skulle vittjas. Bilden är troligen tagen sommaren 1954. Foto: Winsténs familjearkiv.

Sumpen bands fast i nån trädrot, gren eller passlig sten, så att vågskvalpet inte kunde föra den ut från stranden.

Man kunde inte ha fisk alltför länge i sumpen, där de stressades. Då smakade köttet annorlunda. Om vi fick mycket fisk värmdes rökugnen. Alkvistar och enris samlades till bränsle och några björkklabbar kunde också hämtas från vedlidret för att få upp värmen. Vi barn var glada hjälpredor. Vi visste att vi skulle få härliga smakbitar som lön.

Rensningskunnighet var ett *måste* för alla på ön. Pappa visade hur man slog fisken med knivskaftet i nacken, för att den skulle vara stilla. Sen visade han hur man skulle hålla i fisken, så den hölls på plats. Vi rensade alltid med kniv. Fiskens öppnande var en ritual; det var viktigt att inte gallan gick sönder. Pappa visade inälvorna och berättade om deras funktion och vad de hette. Då inälvorna var urtagna fjällades fisken.

Nätfiske var det huvudsakliga sättet att fiska för fyrbatalen på Valsörarna; det fanns abborrnät, siknät och strömmingsnät. Fiska från bryggan med metspö förekom också, men i mindre skala. *Katiska* hade alla; ett bra fångstredskap. Jag minns att vi en gång hade 52 abborrar i vår katiska. Ibland kunde där vara nån gädda också, mycket sällan sik. Siken fiskades på vintern med nät under isen. Gädda och kanske lake fiskades med spännkrokar. Jag tyckte att det var ett grymt sätt att fiska, men

Familjen Winsténs gavellägenhet.

I förgrunden ”väderleksskåpen” som hade installerats sommaren 1956. Foto: Winsténs familjearkiv.



å andra sidan så blev ju alla fiskar fångade på något sätt – och dog.

Runt Valsörarna finns grynnor där harrfiskarna leker. För harrfisket behövdes två personer och ett harrbräde som pappa hade byggt av brädor och ribbor. Brädorna var ungefär 50 cm långa och med hjälp av ribborna konstrueras ett källkliknande föremål med medar, lite spetsiga undertill. Det hela kopplades till en lång lina där ett antal krokarna med fjädrar på fästes, liknande flugfiskekrokarna.

Först rodde vi till ändan av grynnan och placerade ’kälken’ på vattnet. Den andra höll linan i en rullande hållare med handtag och släppte ut linan medan roddaren rodde till andra sidan av grynnan. Kälken skulle hållas upprätt och krokarna som satt på linan skulle flyga i passlig höjd över grynnan. Harrfisker är sån att den hoppar upp ur vattnet och hugger tag i kroken, som den tror är ett flygfä! Då roddaren har rott förbi grynnan och fiskaren har fått harrbrädan att löpa på andra sidan av grynnan, kunde det ibland hänga en harr i varje krok! Då är det bara att vinda in linan och plocka fiskarna ombord. Jag var mycket stolt över att pappa gav mig godkänt för min harrfiskerodd.

Och för mycket fisk kunde man inte få, det var ju vår huvudsakliga föda. Den som fick ’för mycket’ delade med sig. Rökning var också ett sätt att få fisken att gå åt, alla tyckte om rökt fisk och rökugnen användes flitigt. Till vintern saltades och gravades fisk och kött.

En gång hade pappa lagt nät i motorbåtsviken. Då vi tog upp nätet såg pappa en jättestor gädda som hade trasslat in sej ordentligt. Gäddan hade snört nästan hela nätet runt sej. Några abborrar fanns där också. Antagligen hade gäddan anfallit abborrarna i nätet och själv blivit fast. Nå, gäddan var så stor att nätet höll på att helt söndras, så pappa hoppade i och tog gäddan i famn och slängde den i roddbåten! Vattnet räckte pappa till armhålorna; jag rodde till grundare vatten där pappa kunde kliva ombord.

Då vi lyfte gäddan i håven och skulle bära hem den var den så tung att håven höll

på att gå sönder. Pappa var tvungen att bära hem gäddan i famnen, den visade sig väga tretton kilo! Gäddan rensades och stektes i ugn med fyllning av kokt ris och plommon. Då bjöd mamma alla fyrvaktarfamiljer på gäddkalas.

På andra grynnor fanns sälar. De jagades huvudsakligen på vintern.

Sälkött smakar *annorlunda*. Smaken delar människors tycke och smak, lika mycket som fårkött. Jag har tyckt om båda sorterna.

Den första september 1953 blev vi inskrivna i Björköby folkskola. Jag i tredje klassen och Elisabeth i andra klassen. Pappa hyrde en bostad nära skolan i Björköby där mamma, jag, Elisabeth och vår yngsta syster Anne bodde. Pappa kom dit under frivakterna, men i längden blev det för jobbigt för pappa att under vintern pendla mellan Valsörarna och byn. Då flyttade mamma och Anne tillbaka ut till fyrön. Jag och Elisabeth inackorderades i Björköby hos familjen Herrgård, som hade två döttrar i vår ålder. Marianne Herrgård gick på min klass och Margareta Herrgård på andra klassen. Elisabeth kom inte överens med lärarinnan och stannade på klassen.

Följande höst, augusti 1954, förde pappa Elisabeth till farmor i Gamlakarleby. Hon fick gå om andra klassen där, i Renlunds folkskola. Jag fortsatte i Björköbyskolan på fjärde klassen, men bodde på Valsörarna. Skolgången ordnades så att mamma fick i uppgift att lära mig läxorna, som läraren gav, och jag tenerade inläringen för läraren.

Under teneringarna bodde jag en vecka hos Herrgårds och var den veckan med under lektionerna. Multiplikationen tyckte jag var svår, men lärde mej. Historiska årtal, namn och krig intresserade inte ett dugg; Fänrik Ståls sägner avskydde jag. Jag fick villkor i modersmål, historia och geografi men ville inte tenera villkoren.

Hellre gick jag om klassen.



Kristina Winsténs hågkomster från Valsörarna fortsätter i nästa årgång av *OA-Natur*.

Här är hon fotograferad hemma i Åbo, februari 2023. Foto: Håkan Eklund.